

Л. І. Шутова, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КУРСУ „ГЕНДЕРНА ЛІНГВІСТИКА”

Шутова Л. І.

Формування комунікативної компетентності студентів під час вивчення курсу „Гендерна лінгвістика”

У статті розглянуто поняття „компетентність” як інтегровану здатність, набуту у процесі навчання; сукупність знань, досвіду, цінностей, що сприяє формуванню й розвитку інтелектуальної, творчої особистості; виявлено особливості формування комунікативної компетентності студентів філологічних спеціальностей під час вивчення курсу „Гендерна лінгвістика”, окреслено коло знань та вмінь, яких повинні набути майбутні філологи під час опанування курсу. Для набуття й удосконалення цих навичок запропоновано систему вправ (тест, відповіді на питання, написання рефератів, спостереження за власним і чужим мовленням), зазначено, що дієвим засобом вироблення навичок спілкування є також проведення комунікативних тренінгів, рольових, ділових ігор.

Ключові слова: компетентність, комунікативна компетентність, девіації, стратегії і тактики спілкування.

Шутова Л. И.

Формирование коммуникативной компетентности студентов в процессе изучения курса „Гендерная лингвистика”.

В статье рассмотрено понятие „компетентность” как интегрированная способность, приобретенная в процессе обучения; совокупность знаний, опыта, ценностей, способствует формированию и развитию интеллектуальной, творческой личности; выявлены особенности формирования коммуникативной компетентности студентов филологических специальностей при изучении курса „Гендерная лингвистика”, очерчен круг знаний и умений, которые должны приобрести будущие филологи при овладения курса. Для этого предложена система упражнений (тест, ответы на вопросы, написание рефератов, наблюдение за собственным и чужим речевым поведением), указано, что действенным средством выработки навыков общения является также проведение коммуникативных тренингов, ролевых, деловых игр.

Ключевые слова: компетентность, коммуникативная компетентность, девиации, стратегии и тактики общения.

Сучасна освіта позначена посиленням уваги до проблеми необхідності формування та вдосконалення змісту, форм, методів підготовки майбутніх фахівців, виховання особистості, яка б відзначалася сукупністю сформованих компетентностей. Актуальність нашого дослідження зумовлена цими освітніми тенденціями, значущістю та разом із тим недостатньою теоретичною і практичною розробленістю окресленої проблеми.

Компетентність визначають як інтегровану здатність, набуту у процесі навчання; сукупність знань, досвіду, цінностей, що сприяє формуванню й розвитку інтелектуальної, творчої особистості.

Для майбутніх філологів вкрай важливими є комунікативні навички. Комунікативна компетентність відбиває рівень розвитку культури людини, передбачає її особистісне зростання, що включає багато чинників: досконале знання рідної мови, її норм, психологічних аспектів спілкування, розвиток риторичних якостей, уміння вибору комунікативного коду, що забезпечує адекватне сприйняття й цілеспрямоване передавання інформації в конкретній ситуації.

Розвиток комунікативної компетентності відбувається під час опанування різних дисциплін. Одна з них – гендерна лінгвістика. В Україні це відносно нова дисципліна, до основних напрямків якої вчені відносять, по-перше, аналіз лексики української мови, його номінативної системи, яка відбиває стереотипні уявлення про чоловіків та жінок, фіксує гендерні асиметрії, а по-друге, аналіз вияву пізнання світу крізь призму чоловічої і жіночої оптики бачення, а також визначені статтю особливості мовної діяльності й мовної поведінки.

Проблемі підготовки мовної особистості, зокрема формуванню різних її компетентностей, присвячено чимало праць (В. Семиченко, Т. Ушакова, Ю. Паскевська, О. Бодальов, Л. Долинська, Ю. Ємельянов, Ю. Жуков, В. Злівков, Л. Петровська, Т. Піроженко, Н. Пов'якель, Н. Чепелева).

Метою статті є теоретичне й емпіричне визначення змісту й особливостей формування комунікативної компетентності майбутніх учителів-словесників і

розроблення засобів, спрямованих на її розвиток у процесі їхньої професійної підготовки.

Об'єктом дослідження є процес формування комунікативної компетентності в гендерному аспекті майбутніх учителів-філологів. Предмет аналізу – методи, засоби ефективного формування комунікативної компетентності з урахуванням гендерних чинників у процесі професійної підготовки студентів-філологів.

Завдання: здійснити теоретичний аналіз сучасних підходів до дослідження мовленнєвої компетентності структури фахової підготовки студентів філологічних спеціальностей; дібрати й верифікувати комплекс методичних прийомів, спрямованих на розвиток у майбутніх вчителів-словесників комунікативної компетентності з урахуванням гендерних чинників.

Учитель-філолог – це особистість із розвиненими особистісними й професійними навичками. Викладання ним навчального матеріалу повинно здійснюватись за допомогою правильного мовлення, точного, доступного, логічного. Крім того, учитель – це людина, якій доводиться спілкуватися в різностатевих дитячих (і не тільки) колективах. Тому складовими успішної діяльності вчителя-словесника є особистісні характеристики й мовленнєва та психологічна компетентність.

Програмою навчання студентів-філологів передбачено опанування таких курсів, як „Сучасна українська літературна мова”, „Риторика”, „Основи комунікативної лінгвістики”, „Гендерна лінгвістика”.

Мовленнєва компетентність учителя-словесника є складовою професійної компетентності, а з урахуванням психологічних та гендерних особливостей комунікантів – ще й особистісної.

У „Стратегії реформування освіти в Україні” зазначено, що „...школа сьогодні не достатньо навчає школярів приймати рішення, використовувати інформаційні та комунікаційні технології, критично мислити, вирішувати конфліктні ситуації...” [1. с. 3]. Зазначені якості необхідні сучасному суспільству для успішного вирішення нагальних проблем сучасності.

Виховуючи людину, ми виховуємо мовну особистість, яку розуміють як „сукупність здатностей і характеристик людини, що обумовлюють створення і сприйняття нею мовленнєвих творів (текстів), які відрізняються: а) ступенем структурно-мовної складності, б) глибиною й точністю відбиття дійсності, в) певною цільовою спрямованістю” [2, с. 3]. За Ю. Карауловим, модель мовної особистості включає три рівні: вербально-семантичний, лінгвокогнітивний, мотиваційний. Ці рівні зумовлюють аналіз якостей мовної особистості на основі таких характеристик:

- вербально-семантичної (лексикон людини): кількісний аналіз лексичних одиниць та відповідність їх нормам сучасної мови;

- пізнавальної (когнітивної): відбиття в мовленні людини особливостей її мислення (ідей, концептів як системи цінностей, сформованих на основі соціального досвіду, реалізацію бачення людиною картини світу);

- прагматичної, що визначається метою комунікативного акту, його мотивованістю (це, за Ю. Карауловим, „комунікативно-діяльнісна потреба”). Оскільки будь-яке спілкування, крім функції повідомлення, виконує ще й прагматичну функцію, то остання „вводить у модель мовленнєвої комунікації особистість комуніканта у всій сукупності чинників, що детермінують його мовленнєву поведінку: це певні соціальні ролі, набуті особистістю в процесі соціалізації, гіпотетичний рольовий репертуар у різних ситуаціях спілкування, навички мовленнєвого спілкування – використання мови для вирішення когнітивних і метакомунікативних задач на основі спільності знань про світ і комунікативних засобів у конкретний період історичного розвитку” [3].

Останній рівень мовної особистості характеризує людину в плані її комунікативних здатностей.

Учені виділяють три сторони спілкування: комунікативна (обмін інформацією); інтерактивна (організація спільної стратегічної взаємодії; це сумісні дії, „які дозволяють реалізувати деяку загальну для партнерів діяльність” [4]); перцептивна (процес взаємного сприймання й розуміння комунікантами одне одного). Процес спілкування може бути ефективним за

умови чіткої і грамотної реалізації усіх названих аспектів. Це зумовлює використання різноманітних засобів і прийомів для їх засвоєння.

Важливим на сьогодні є не тільки що сказати, а і як. Однією з визначальних умов успішного здійснення професійної діяльності спеціаліста є мовленнєве спілкування.

Усі види робіт (у професії та побуті) здійснюються через організацію комунікативного акту. Проте значна кількість конфліктних ситуацій зумовлена незнанням психологічних особливостей чоловіків та жінок, що призводить до сварок, створення несприятливої ситуації в колективі, розлучення в сім'ї.

Проблема специфіки формування мовленнєвої компетентності майбутніх філологів на етапі їхньої професійної підготовки у вищій школі дозволяє стверджувати наявність значної кількості невирішених завдань (відкритих питань) теорії і практики.

Для успішної комунікації в одностатевих та різностатевих групах, а також у міжособистісному спілкуванні важливим є знання особливостей комунікативної поведінки жінок і чоловіків і врахування цього аспекту в акті спілкування.

Власне соціолінгвістичний аспект спрямований на дослідження дискурсивної діяльності обох статей в її усному та писемному виявах. Як показують дослідження, жіноча й чоловіча аудиторії мають свої специфічні риси. Це треба враховувати під час підготовки до виступу. Отже, жінки: мають конкретно-чуттєве мислення, високу емоційність сприйняття, гостро реагують на негативні явища матеріального й побутового планів, у той час як повідомлення на економічні, науково-технічні й спортивні теми їх цікавлять менше, вони із задоволенням слухають оповідача.

Чоловіки ж часто обізнані з останніми новинами, люблять теми, пов'язані з їхніми професійними та політичними уподобаннями, а також виявляють стислість і конкретність у викладенні матеріалу.

Специфіка педагогічної діяльності полягає в умінні застосовувати комунікативні навички з різними категоріями людей, які відрізняються віковими, гендерними, соціальними (учні, колеги, батьки дітей та ін.) ознаками.

Студенти – це люди, у яких у підлітковому віці було вироблено навички культурної комунікативної поведінки, що в подальшому повинно стати сформованими навичками особистості.

Під час опанування різних лінгвістичних дисциплін, зокрема гендерної лінгвістики, студенти повинні вміти:

- оцінювати й аналізувати свою мовленнєву поведінку та поведінку інших;
- спілкуватися в одностатевих і різностатевих групах;
- виступати перед різними аудиторіями (одностатевими і змішаними);
- відчувати співрозмовника й відповідно до цього будувати діалог.

Для цього необхідні знання норм сучасної української мови, прагнення до самоосвіти та самовдосконалення.

Важливим у процесі спілкування є 1) ідентифікація (уміння „відчувати” ситуацію серцем іншої людини, а значить – передбачити результат розмови); 2) емпатія (розуміти внутрішній стан іншої людини шляхом „прочитання” зовнішності (поведінки, рухів, погляду); 3) самореалізація (керування своїм психічним станом).

Для набуття й удосконалення цих навичок пропонуємо деякі вправи. Ці види робіт проводяться для виявлення стану вивчення психологічних особливостей спілкування з чоловіками і жінками, а також для розвитку вмінь бути невимушеним у спілкуванні, правильно реалізувати комунікативні наміри, уникати різного роду девіацій.

Завдання 1. Тест „Норми поведінки чоловіка і жінки”.

Студенти отримують список 118 рис характеру, запропонований американським журналом „Омні”. З його допомогою можна перевірити свої уявлення про характер і поведінку, властиві людям різної статі. Завдання: „Спробуйте виділити з запропонованого списку чоловічі, жіночі та нейтральні

(однаково властиві обом статям) якості”. Після того, як студенти завершать роботу, вони співставляють свої уявлення про статеві розбіжності з уявленнями типових американців. Подаємо перші 10 рис характеру, поданих у цьому списку: агресивність, активність, амбіційність, аналітичність, безтурботність, безпечність, бадьорість, швидкість у прийнятті рішень, великодушність, щирість.

Завдання 2. Які гендерні стереотипні уявлення репрезентують такі фразеологізми: *Жінчин язык попереду розуму біжить; У баби язык як лопата; Чоловік – усьому голова; Баба Параска аж охрипла, поки півсела перелаяла; Цікавій Варварі носа одірвали; Кортить Маринку, що не була на ринку; сказав кумі, а вона всій слободі; невістка – чужа (для свекрухи) кістка; свекруха – то в’їдлива муха; Леська та Хвеська хоч якого дзвона перегудуть; у нашого Гната язык як лопата; торохтить, як Гаврилів млин; сіє словами, як Мар’ян половою; довгий, як Хвесьчин язык; розумна Парася на все здалася; нашій Горпині гарно і в хустині; ваша Катерина нашій Орині двоюрідна Одарка.*

Завдання 3. Спробуйте під час розмови з кимось відповісти на питання: „Чи цікавий я цій людині?“, „Чи розуміє вона мене?“, „Чи відчуває задоволення, спілкуючись зі мною?“, „Чи цікава мені ця людина? Чим? Чи влаштовує мене спілкування з нею? Чи буду я продовжувати спілкуватися з цією людиною?“.

Завдання 4. Під час опрацювання теми „Вивчення особливостей емоційної сфери у чоловіків та жінок” здійсніть спостереження над мовленням інших людей (родичів, друзів, одногрупників). Провести діагностику особливостей висловлювання емоцій у юнаків та дівчат.

Завдання 5. Підготуйте доповідь „Вербальні й невербальні аспекти матримоніального діалогічного дискурсу” (це різновид особистісно-орієнтованого дискурсу в родинно-побутовій сфері (спілкування між чоловіком та жінкою).

Завдання 6. На основі опрацьованої літератури складіть таблицю „Етикетні формули спілкування чоловіків та жінок”. Зверніть увагу на

використання актуалізаторів, сигналів наявності зворотнього зв'язку й уваги до співрозмовника, доречне й недоречне застосування невербальних прийомів.

Завдання 7. Простежте особливості використання комплементарної лексики чоловіками й жінками.

Дієвим засобом вироблення навичок спілкування є також проведення комунікативних тренінгів, рольових, ділових ігор.

Таким чином, пропонувані завдання в межах вивчення курсу „Гендерна лінгвістика” допоможуть сучасним юнакам і дівчатам усвідомити комунікативні стратегії й тактики жіночого й чоловічого типів спілкування, уникнути непорозумінь і конфліктних ситуацій, стати сформованими мовними особистостями.

Література

1. Стратегія реформування освіти в Україні : рекомендації з освітньої політики. – К. : „К.І.С.”, 2003. – 296 с.

2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Караулов Ю. Н. – Изд. 7-е. – М. : Изд-во ЛКИ, 2010. – 264 с.

3. Габідулліна А. Р. Основи теорії мовної комунікації : навчальний посібник [Електронний ресурс] / Габідулліна А. Р., Андрієнко Т. П., Кузена Н. В. – Донецьк : Видавниче підприємство КП „Реґіон”, 2000. – 196 с. – Режим доступу: <http://ru.convdocs.org/download/navigate-119076/119076.doc>.

4. Філоненко М. Н. Психологія спілкування [Електронний ресурс] / Філоненко М. Н. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/16520205/psihologiya/spilkuvannya_vzayemodiya.

Shutova L.I.

Formation of Communicative Competence of Students in the Process of Learning “Gender Linguistics”

In connection with the increased attention of modern education to the problem of the upbringing of an intellectual, creative and advanced personality, the necessity to form and develop the content, the forms and methods of professional training of future specialists which is indicated in “The Strategy of Reformation of Education in

Ukraine”, the problem of the improvement of the communicative competence of students becomes rather topical.

In her article, the author analyzes the notion of “competence” as an integrated ability gained in the process of learning; a combination of knowledge, experience and values which contributes to the formation and development of an intellectual and creative personality. The peculiarities of the formation of the communicative competence of the students of philological specialities while learning the course of “Gender Linguistics” have been revealed and the scope of knowledge and skills that future philologists have to master in the process of learning has been outlined.

In order to successfully realize the communicative intentions in single-gender and double-gender groups, it is important to know the peculiarities of the verbal behavior of males and females and to take into account this aspect in the process of communication. A system of exercises (tests, questions to be answered, topics for essays, observation of personal and other people’s speech) has been worked out in order to acquire and develop these skills. It has been stated that an efficient means of working out the skills of communication is also the organization of communicative trainings, role-playing and business games.

Key words: competence, communicative competence, deviations, strategies and tactics of communication.

Відомості про автора

Шутова Лілія Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Основні наукові інтереси зосереджені навколо проблематики гендерної лінгвістики, стилістики української мови, комунікативної лінгвістики.

Стаття надійшла до редакції 25.11.12

Прийнято до друку 26.04.13